

PREISPITIVANJE KONVENCIONALNIH PARADIGMI ZA OPIS DOKUMENATA

REASSESSING CONVENTIONAL PARADIGMS FOR DOCUMENT DESCRIPTION

Tom Delsey
tjdelsey@attcanada.ca

UDK / UDC 025.17:004
001.103.2
Preuzeti rad / Reprinted paper
Prilježeno / Received: 26. 5. 2002.

Sažetak

Rad pomno objašnjava niz utjecaja primjene informacijske tehnologije na proizvodnju dokumenata i njihov prijenos te naznačuje posljedice nastalih promjena za sadašnji pristup opisivanju dokumenata. U prvom dijelu autor promatra posebnosti digitalnih dokumenata - kako s gledišta stvaratelja tako i s gledišta korisnika, te digitalne mreže. U drugom dijelu, autor daje odgovore na ključna pitanja kod pristupanja opisu digitalnog dokumenta: na čemu temeljimo njegov opis; kako definiramo njegove granice; kako najefikasnije iskazati odnose među dokumentima; jesu li nam potrebni dodatni podaci koji bi potpomogli otkrivanju digitalne građe i upravljanju njome? Postavljanje, pak, opisa dokumenta unutar mrežnog okruženja, postavlja, po autorovom mišljenju drugi skup pitanja: kako osigurati trajne i valjane veze između opisa dokumenta i digitalnih dokumenata; kako prilagoditi prakse opisa dokumenata za bolju efikasnost u globalnom kontekstu i kako olakšati sučeljavanje dokumenata koji potječu iz različitih izvora? U tumačenju razlika između analognih i digitalnih dokumenata kroz postavljena pitanja, autor obilato primjenjuje metodologiju i terminologiju FRBR-a demonstrirajući hermeneutičnost i primjenjivost nove bibliografske paradigme.

Ključne riječi: digitalni dokument, mreža, kataložna pravila, katalogiziranje mrežne građe, Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR), trajnost mrežne građe, pronalaženje mrežne građe, pristup mrežnoj građi, metapodaci

Summary

The paper explains in detail the series of influences the application of information technology has had on the production of documents and their transmission, at the same time pointing to the consequences of these changes on the current approach to document description. The author has dedicated the first part of the paper to some observations on the special characteristics of digital documents - including both the creator and the user angles, as well as the digital network. In the second part, the author provides us with

answers to some key issues of approaching digital documents description: what should be the basis for such a description; how to define its boundaries; what is the most efficient way of defining the relationship between documents; is there a need for additional data which would assist in digital resource discovery and management? Placement of document description within the network environment poses, according to the author, yet another set of questions: how to ensure permanent and valid links between document description and the appropriate digital documents; how to adjust the document description practices for a better efficiency within a global context and how to facilitate the confrontation of documents stemming from different sources? In his explanation of the differences between analogue and digital documents as viewed through the above-mentioned questions, the author relies heavily on the FRBR methodology and terminology, thus demonstrating the hermeneutics and applicability of the new bibliographic paradigm.

Keywords: digital document, network, cataloguing rules, online resources cataloguing, Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR), persistence of online resources, discovery of online resources, access to online resources, metadata

Nalazimo se u prijelaznom razdoblju kad prerađujemo kataložne običaje i pravila kako bismo ih prilagodili opisu novih oblika digitalne građe. U svakom pogledu bavimo se pokretnom metom. Digitalne su tehnologije relativno nove i velikim se brzinama i dalje razvijaju. Primjena digitalnih tehnologija za proizvodnju i prijenos informacijskih izvora je štoviše novija od samih tehnologija. Umnogome se još eksperimentira i iznalaze rješenja u primjeni novih tehnologija, a to se neće uskoro usporiti. Teško je predvidjeti koje ćemo promjene vidjeti uskoro ili u nekom dužem razdoblju. Postaje sve očitije, međutim, da su proizvodnja dokumenata i prijenos dokumenata gotovo temeljito promijenjeni kao rezultat digitalnih tehnologija. U svjetlu tih promjena, neizbježno je preispitivanje našeg pristupa opisivanju dokumenata. Pitanje je, međutim, koliko mora biti opsežno to preispitivanje.

U ovom radu želio bih osvijetliti niz po meni najznačajnijih dosadašnjih utjecaja primjene informacijske tehnologije na proizvodnju dokumenata i njihov prijenos te naznačiti posljedice nastalih promjena za sadašnji pristup opisivanju dokumenata.

U procjeni utjecaja novih tehnologija, potrebno je promotriti digitalni dokument kao i digitalnu mrežu.

Digitalni dokument

Digitalne su tehnologije promijenile proizvodnju dokumenata omogućivši potpunu integraciju onoga što smo inače smatrali različitim i odvojenim medijima. Prije uvođenja digitalnih tehnologija, izbori koje je proizvođač dokumenta činio odlučujući o obliku u kojem će sadržaj biti izražen i mediju kojim će biti prenesen, bili su međusobno zavisni. Svaki je medij – tiskani, audio, audio-vizualan – imao određena ograničenja u odnosu na izraz sadržaja. Digitalne tehnologije, međutim, mogu proizvesti dokument koji bešavno integrira simboličku notaciju (kao što je tekst), grafiku, zabilježeni zvuk i pokretnu sliku, kao i dodatna svojstva, poput strukturiranih baza podataka i namjenskih programa. U kojoj mjeri proizvođač koristi tehnološke

mogućnosti za spajanje različitih oblika izraza i integraciju medija, proizvedeni će dokument biti utoliko složeniji od konvencionalnog analognog dokumenta u strukturi kao i u sadržaju. Digitalne su tehnologije učinile dokument složenijim u odnosu na tehničke specifikacije za njegov prijenos i korištenje. Drugo, digitalne tehnologije omogućuju promjenu oblika dokumenta kao i preradbu i proširenje njegova sadržaja na načine koji su znatno transparentniji nego što je to moguće s konvencionalnim medijem. Oblik dokumenta može biti podvrgnut posredovanju u komunikacijskom i namjenskom programu. Oblik dokumenta može biti određen odabirom ili skupom standardnih vrijednosti povezanih s mrežom i/ili uređajem koji se koristi za pristup i posluživanje dokumenta. Drugim riječima, vanjski faktori koji se odnose na prijenos digitalnog dokumenta mogu biti jednako značajni u određivanju njegova konačna oblika kao i faktori koji utječu na njegovu proizvodnju. Na isti način, digitalne tehnologije omogućuju izmjene i/ili proširenje dokumenta na načine koji nisu korisniku jasno uočljivi kao pri konvencionalnomu ponovnom izdavanju dokumenta u prerađenom izdanju ili uzastopnom izdavanju dijelova, sveščića, osuvremenjenih izdanja ili dodataka. Također može biti mnogo teže otkriti neautorizirane promjene ili lažne atribucije unutar digitalnog dokumenta. Iz korisnikove perspektive, neto rezultat tog transparentnog svojstva promjena, bilo u obliku ili sadržaju digitalnog dokumenta, jest taj da je znatno teže razlikovati različite *inačice* dokumenta nego što je to slučaj s dokumentima proizvedenim u konvencionalnim medijima.

Digitalne tehnologije također omogućuju nove načine interakcije između korisnika i dokumenta. Korisnik može izabrati interakciju s dokumentom na nelinearan način. Korisnik također može imati osoban *pogled* na dokument, što čini taj primjerak dokumenta jedinstvenim. Također su moguće anotacije dokumenta, pojedinačne ili skupne. U biti, digitalni dokument ima mnogo veće mogućnosti da funkcionira kao *organski* entitet nego konvencionalni analogni dokument.

Digitalna mreža

Primjena digitalnih tehnologija na komunikacijske mreže poslužila je za stvaranje virtualnog prostora u kojem su opis digitalnog dokumenta i sam dokument jednako pristupačni. Digitalne mreže omogućavaju korisniku da se bešavno kreće od opisa do opisanog dokumenta. Veza između opisa i dokumenta može se aktivirati poveznicom u obliku jedinstvenog identifikatora građe u opisu. Alternativno, podaci pohranjeni s dokumentom ili izvedeni iz samog dokumenta mogu funkcionirati kao opis. Neto rezultat jest brisanje konvencionalnog razlikovanja između surogata za pretraživanje dokumenata kao načina pristupa dokumentu i pretraživanja samih dokumenata. Digitalna je mreža, međutim, tranzitni prostor u kojem je spajanje opisa dokumenta s opisanim dokumentom mnogo suptilnije nego što je općenito slučaj u analognoj sredini.

Digitalna mreža također funkcionira kao zajednički virtualni prostor za opise dokumenata iz različitih izvora. Knjižnični katalozi, bibliografije, pomagala za izradu sažetaka i kazala, arhivska pomagala i nakladnički katalozi (koji su svi donedavno nastanjivali što u figurativnom, a što u doslovnom smislu odvojene prostore), sada dijele stvaran zajednički prostor unutar mreže. Taj zajednički prostor također snabdijeva posjetitelje novim pomagalima namijenjenih za olakšavanje *otkrivanja građe* koja su se javila s uvođenjem mrežnih tehnologija. Korištenje tog zajedničkog

prostora potaknulo je prestrukturiranje tradicionalnih bibliografskih pomagala. Do određene mjere došlo i do istiskivanja tradicionalnih pomagala novijim mehanizmima za otkrivanje građe. S druge pak strane, mrežne tehnologije omogućuju efikasnije sučeljavanje tradicionalnih i novijih oblika pomagala za otkrivanje građe. Takva se sučelja mogu koristiti ili kao načini za importiranje ili eksportiranje podataka iz jednog izvora u drugi, ili kao načini pružanja bešavnih veza putem kojih se korisnik može kretati od jednog pomagala do drugog.

Također je važno osvjetliti jedno drugo svojstvo digitalnih mreža, a to je njihov globalni raspon i dohvat. Opseg i raznovrsnost građe dostupne putem digitalnih mreža mnogo su veći nego što su bili i što još uvijek jesu na raspolaganju konvencionalnim komunikacijskim medijima kao što je nakladništvo, raspačavanje zvučnih zapisa i filma te emitiranje. Djelomično je tome razlog činjenica što je tehnologija koja se koristi za proizvodnju i raspačavanje građe digitalnim mrežama široko dostupna i, relativno govoreći, toliko jeftina da virtualno svatko može postati *nakladnik* ili *proizvođač zapisa*. Digitalne su mreže također utjecale na smanjenje, ako ne i potpuno uklanjanje razlika u razini vidljivosti i pristupačnosti produkta što su karakteristike konvencionalnih komunikacijskih medija. Građa koja bi se u konvencionalnim nakladničkim pojmovima smatrala *sivom građom*, može imati istu razinu vidljivosti i pristupačnosti na digitalnoj mreži kao što bi *tržišna* publikacija imala u konvencionalnim tiskanim medijima. Jednako je važna činjenica da digitalne mreže imaju potencijal dohvata šire i raznolikije publike nego što to imaju konvencionalni komunikacijski kanali. Takva snaga i raznolikost dohvata ima mnogostruke dimenzije: zemljopisne, lingvističke, kulturne i demografske.

Posljedice na opis dokumenata

Promjene kojima smo svjedoci u proizvodnji i prijenosu digitalnih dokumenata – povećana kompleksnost njihove strukture i sadržaja, transparentnost s kojom se mogu promijeniti i njihova organska priroda – postavljaju mnoga pitanja u odnosu na način na koji pristupamo opisivanju dokumenata. Ključna su sljedeća pitanja:

Na čemu temeljimo opis digitalnog dokumenta?

Kako definiramo granice digitalnog dokumenta?

Kako možemo najefikasnije iskazati odnose među dokumentima?

Jesu li potrebni dodatni podaci koji bi potpomogli otkrivanju digitalne građe i upravljanju digitalnom građom?

Ponovno postavljanje opisa dokumenta unutar mrežnog okruženja postavlja drugi skup pitanja:

Kako možemo osigurati valjane i trajne veze između opisa dokumenata i digitalnih dokumenata?

Kako možemo prilagoditi prakse opisa dokumenata da budu efikasnije u globalnom kontekstu?

Kako možemo olakšati sučeljavanje opisa dokumenata koji potječu iz različitih izvora?

U nastavku rada detaljnije ću istražiti ta pitanja i predložiti putove kojima bismo mogli krenuti u prilagodabama sadašnjih kataložnih pravila digitalnom okruženju u nastanku.

Identifikacija i opis

Kod konvencionalne analogne građe skloni smo promatrati dokument kao fizički objekt. Međutim, opis *per se* prirodno se usredotočuje na ona svojstva koja su (ili za koje se pretpostavlja da jesu) zajednička većem skupu objekata koji čini *izdanje*. U stvari, objekt koji opisujemo jest apstrakcija izvedena iz svojstava jednog primjerka za koji pretpostavljamo da je reprezentant skupa identičnih (ili barem sličnih) objekata. Unatoč tome, u svrhu opisa fizički objekt i apstrakcija u stvari se promatraju kao jedna i ista stvar. Razlog zbog kojega možemo promatrati to dvoje kao ekvivalente jest taj što ograničenja inherentna fizičkim procesima koji se koriste u proizvodnji i prenošenju konvencionalnih analognih dokumenata omogućuju ograničen raspon varijacija između individualnih objekata koji čine veći skup definiran kao *izdanje*.

Kod digitalnih dokumenata, primjerak na temelju kojeg izrađujemo opis vidljiv je samo pomoću tehnologija ugrađenih u mreže i/ili uređaje koji se koriste za prenošenje i posluživanje dokumenta. Kao što je prije uočeno, te tehnologije otvaraju mogućnost promjena oblika pa čak i sadržaja dokumenta tijekom prijenosa i posluživanja na transparentan način. Na isti način, digitalne tehnologije za proizvodnju omogućuju da se oblik i sadržaj dokumenta promijene iz matrice samog dokumenta u bilo koje vrijeme kao i na transparentne načine. Prema tome, izjednačavanje opisa objekta kako je vidljiv putem određenoga transmisijskog kanala u određenom trenutku s opisom dokumenta u njegovom apstraktnom smislu (tj. apstrakciju možemo identificirati kao *izdanje*) postaje problematično.

U mnogim slučajevima, naravno, digitalni se dokument neće razlikovati od svog analognog para. Može se sastojati, na primjer, samo od prikaza teksta koji je iz tehničke perspektive jednostavan, a sadržaj može biti u obliku koji proizvođač dokumenta smatra konačnim i *stalnim*. U takvom slučaju, imamo u stvari digitalni ekvivalent konvencionalnog analognog dokumenta i možemo primijeniti naš sadašnji model za opis dokumenta bez nekog znatnog poboljšanja.

Na drugoj strani spektra, međutim, možemo imati digitalnu građu koja pokazuje brojna svojstva omogućena transformativnim efektima digitalnih tehnologija. Uzmite, na primjer, građu na mreži koja sadrži tekst, grafiku, zvuk, pokretne slike, bazu podataka i softver za bazu podataka. Stvaralac te građe može preraditi, osuvremeniti, proširiti ili promijeniti njezin sadržaj na predviđene ili nepredviđene načine. Nadalje, građa može sadržavati mogućnosti prilagođavanja korisnikovim potrebama u odnosu na jezik, načine prikaza itd. Osim izrade opisa u obliku *snimka* građe koju je određeni korisnik promatrao u određenom trenutku koristeći određeni prijenosni kanal, nastojanje da se primijeni naš sadašnji model opisa dokumenta na takvu građu jednostavno više nije moguće.

Potreban nam je elastičniji pristup koji će omogućiti prilagodbu polazišta za opis. Konvencionalni pristup koji s apstrakcijom, definiranom kao *izdanje*, uvijek postupa kao s primarnim polazištem za opis može odgovarati i za opis digitalnih dokumenata koji oponašaju svoje analogne parove. Stvaranje živog opisa za kompleksnu, organsku građu koja je podvrgnuta transparentnim promjenama oblika i sadržaja, s druge strane, zahtijeva značajne prilagodbe u našem polazištu. Jedan od mogućih pristupa opisu takve vrste građe bio bi promjena fokusa od *izdanja* (ili *manifestacije* kako je definirana u IFLA-inoj studiji *Functional requirements for bibliographic records* (FRBR)) prema *djelu* (kako je, također, definirano u FRBR-

u).¹ U praksi to bi nametnulo stavljanje u središte opisa atributa i odnosa povezanih s apstrakcijom koju definiramo kao *djelo* (npr., stvarni naslov djela, oblik djela, korisnici kojima je publikacija namijenjena, kontekst, osobe i tijela odgovorne za nastanak djela, predmet djela). Atributi i odnosi u odnosu na *izraz* (kako je definiran FRBR-om) mogu se također ugraditi u opis. Međutim, u slučajevima kad građa sadrži mnogostruke ili promjenjive *izraze* sadržaja (kao što su inačice na različitim jezicima), takva bi se informacija uključila ponajprije radi označivanja raspona ili svojstva sadržaja građe, a ne radi identificiranja određenog *izraza*. Na isti način, mogu se uključiti atributi povezani s *manifestacijom*, ali ponajprije radi označivanja raspona raspoloživih formata za ispis ili prikaz, a ne radi identificiranja određene *manifestacije*.

Još uvijek se, međutim, moramo osvrnuti na problem navođenja opisa atributa dokumenta koji se može promijeniti tokom vremena ili se može promijeniti kao rezultat interakcije između dokumenta *per se* i mreže i/ili uređaja koji prenose ili poslužuju dokument. U krajnjem slučaju opis dokumenta treba izraditi u obliku *snimka*. To znači da određeni ključni elementi opisa, kao što je stvarni naslov dokumenta, treba odražavati odgovarajući atribut dokumenta kako je promatran putem datog kanala u dato vrijeme. Uspostavili smo određene dogovore u odnosu na promjene vezane uz vrijeme u atributima analognih dokumenata koji prilično dobro služe svojoj svrsi. Ti su dogovori, međutim, postignuti u kontekstu tradicionalnih načina izdavanja i osuvremenjivanja analognih dokumenata. Dok ih mijenjamo za opis digitalnih dokumenata, moramo pažljivo procijeniti njihovu upotrebljivost kako bismo bili sigurni da služe svrsi kojoj su namijenjeni.

Određivanje granica dokumenta

Pomanjkanje fizičkih granica koje služe za razgraničavanje opsega konvencionalnog analognog dokumenta pokreće pitanje gdje, za potrebe opisa, digitalni dokument počinje i završava. Priroda je digitalnog prijenosa takva da je, u stvari, dokument sastavljen u trenutku posluživanja. Određeni dio toga sastavljanja može biti automatski pokrenut u trenutku otvaranja dokumenta. Daljnji stupnjevi sastavljanja mogu biti pokrenuti korisnikovim djelovanjem (npr., klikom na naslov poglavlja u sadržaju ili na sličicu na mrežnoj stranici). Korisnikovo djelovanje može također pokrenuti veze na sadržaj koji bismo u normalnim okolnostima smatrali kao nešto izvan samog dokumenta (npr., pozivanje srodnog članka klikom na navod u popisu literature). Budući da je tehnologija korištena u mrežnom okruženju za povezivanje različitih sadržaja *unutar* dokumenta ista kao i tehnologija korištena za njihovo povezivanje sa sadržajima koji su *izvan* dokumenta, i budući da su mehanizmi za povezivanje uglavnom transparentni, počinje se brisati crta između onoga što je *unutar* i što je *izvan*. Dakle, kako opis dokumenta odražava prirodu, strukturu i opseg njegova sadržaja, zamagljivanje granica postaje problematično. Trebamo ustanoviti kriterije koji će pojasniti, barem u svrhu opisa, vanjske granice digitalnog dokumenta.

¹IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. Functional requirements for bibliographic records : final report. München : Saur, 1998.

U svrhu opisa, tradicionalno smo ustanovili razlikovanje dokumenta kao integralnog entiteta, sastavnog dijela dokumenta i skupa dokumenata. S konvencionalnim analognim dokumentima ta se razlikovanja temelje na materijalnim i intelektualnim svojstvima objekta ili objekata koji se opisuju. Pri određivanju čini li skup materijalnih objekata jedan dokument, uzimamo ključ iz materijalnih aspekata pakiranja kao i iz intelektualnih elemenata kao što je tekst naslova. Na isti način, pri određivanju čini li grupa materijalnih objekata dokument u više dijelova ili *sabrana djela*, oslanjamo se na materijalna kao i na intelektualna svojstva objekata u grupi. O takvim se razlikovanjima vodi računa pri dogovorima koje koristimo za opis objekata. Pravila za opis dokumenata u jednom dijelu razlikuju se od onih za opis dokumenata u više dijelova; pravila za opis materijalnih sastavnih dijelova dokumenta razlikuju se od onih za opis intelektualnih sastavnih dijelova dokumenta; i pravila za opis niza ili skupa razlikuju se od onih za opis *sabranih djela*. Kod digitalnih dokumenata nedostaju materijalna svojstva na kojima temeljimo opis između dokumenta u jednom i više dijelova. Nije moguće uspostaviti razlike između materijalnih i intelektualnih sastavnih dijelova dokumenta. Razlike između grupe dokumenata koji čine niz ili skup i grupe koja je kvalificirana kao *sabrana djela*, mogu biti potpuno proizvoljne. Potrebno nam je, stoga, iznova utvrditi važnost tih razlika za opis digitalnih dokumenata i posljedice mijenjanja pravila za opis koja se temelje na tim razlikama, barem u dijelu koji se odnosi na njihovu primjenu na opis digitalnih dokumenata.

Iskazivanje odnosa

Način na koji sada iskazujemo odnose u opisu dokumenata usko je povezan s onime na što se pozivamo kad opisujemo dokument i na načine na koje određujemo granice unutar i između dokumenata. Ako apstrakciju koju definiramo kao *izdanje* smatramo normalnim polazištem za opis, odnosi koji se odražavaju kroz napomene i sporedne kataložne jedinice uglavnom se mogu svrstati u oblik koji bismo mogli nazvati odnos *izdanje-izdanje*. Upotrijebivši točniji izraz definiran u FRBR-u, ti odnosi pripadaju dvjema širokim vrstama – odnosu *izraz-izraz* i odnosu *manifestacija-manifestacija*. Odnosi prve vrste obično se odražavaju u napomenama koje identificiraju prerađena izdanja, prijevode, preradbe itd., i u sporednim kataložnim jedinicama koje identificiraju *izvornik* na kojem se izraz temelji. Odnosi druge vrste obično se odražavaju u napomenama koje identificiraju postojanje drugih formata i reprodukcija ili *izdanja* koja se koriste za proizvodnju reprodukcije.

Ako smatramo, kako je predloženo, da je potrebno promijeniti polazište kad opisujemo digitalne dokumente koji su po prirodi višeslojni i organski, mijenja se i naše viđenje mnogih konvencionalnih odnosa. Odnosi između različitih jezičnih inačica teksta, na primjer, moraju se drugačije promatrati kad su te jezične inačice ugrađene u jedinicu digitalne građe i kad im se može pristupiti jednostavnim pritiskom na tipku ili ikonu koja označava izabrani jezik, nego što bi se promatrale da su proizvedene i stavljene u promet putem konvencionalnih medija kao odvojena izdanja teksta. Slično tome, transparentno i organsko prerađeno izdanje ili proširenje sadržaja utjelovljenog u digitalni dokument ne može se odražavati na isti način kao odnos između dva konvencionalna dokumenta od kojih jedan sadrži prerađenu i/ili proširenu inačicu sadržaja utjelovljenog u drugom. U stvari, mnogi odnosi koji su izraženi kao

vanjski ili odnosi *izdanje-prema-izdanju* između konvencionalnih dokumenata možda bi se trebali odražavati kao unutarnji atributi digitalnog dokumenta. Dok se to prilagođavanje može učiniti jednostavnim, ono ipak postavlja pitanje koliko trebamo biti određeni pri referenciranju tih internih odnosa i koje bismo vrste koordinata mogli upotrijebiti kad je potrebna specifičnost.

Hijerarhijski odnosi unutar i između digitalnih dokumenata postavljaju pitanje druge vrste. Sadašnje konvencije za opis dokumenta pružaju mnoge alternative za odražavanje hijerarhijskih odnosa. Možda je najjednostavniji oblik upotreba podatka o nakladničkoj cjelini i sporedne kataložne jedinice za nakladničku cjelinu. Uobičajeno takva se tehnika upotrebljava za povezivanje individualnih svezaka unutar nakladničke cjeline s nakladničkom cjelinom kao cjelinom (i neizravno jedan prema drugome). Ista se tehnika katkad upotrebljava za povezivanje opisa individualnih fizičkih dijelova dokumenta s dokumentom u cjelini. Alternativna tehnika za odražavanje hijerarhijskih odnosa unutar nakladničke cjeline ili unutar dokumenta u više svezaka (ili oboje) višerazinski je opis kojim se opisi za pojedini svezak i/ili dijelove povezuju u cjelinu i hijerarhijski prikazuju unutar jednog zapisa. Kako je sada dizajnirana, tehnika se višerazinskog opisa može primijeniti na opis bilo koje razine sastavnog dijela unutar hijerarhijske grupacije, bez obzira da li sastavni dio ima odvojen fizički identitet ili ima samo zaseban intelektualni identitet. Podaci o nakladničkoj cjelini i sporedne kataložne jedinice za nakladničku cjelinu, s druge strane, dizajnirane su za upotrebu isključivo sa sastavnim dijelovima koji imaju zaseban fizički identitet. Analitičke kataložne jedinice i *vidi i* ili opisi sastavnih dijelova prikladne su tehnike koje se upotrebljavaju za opis sastavnih dijelova koji nemaju zaseban fizički identitet. Međutim, kod digitalnih je dokumenata, kao što je prije uočeno, problematično razlikovanje fizičkih sastavnih dijelova i intelektualnih sastavnih dijelova unutar dokumenta i između dijelova dokumenta u više svezaka i dokumenata unutar nakladničke cjeline ili niza. Dakle, potrebno je postaviti dva pitanja. Prvo, mogu li se tehnike koje sada upotrebljavamo za odražavanje hijerarhijskih odnosa, primijeniti na digitalne dokumente bez obzira je li moguće učiniti smisleno razlikovanje između fizičkih i intelektualnih sastavnih dijelova dokumenta ili skupa dokumenata? Drugo, da li su potrebna bilo kakva značajna prilagođavanja samih tehnika kako bi se uspješno mogle primijeniti na digitalne dokumente?

Pronalaženje građe i upravljanje građom

Opis dokumenata djeluje unutar funkcionalnog konteksta. Zadatke opisnog zapisa možemo definirati tradicionalnim izrazima koje su upotrebljavali prvi teoretičari katalogizacije kao što je bio Cutter, ili ih možemo definirati u strukturiranijem obliku kao što je to učinila IFLA-ina Radna grupa za funkcionalne zadatke bibliografskih zapisa. Bez obzira kako definiramo zadatke zapisa, ipak implicitno i eksplicitno priznajemo da oni imaju središnju ulogu u određivanju sadržaja i strukture zapisa kao cjeline, kao i oblika pojedinih elemenata podataka unutar zapisa. Stoga je, dakle, bitno povremeno preispitati naša pravila za opis dokumenata kako bismo odredili udovoljava li podatak koji navodimo tim osnovnim zadacima. Takva je procjena osobito potrebna u ovom kritičnom trenutku zbog promjena koje su se dogodile primjenom digitalnih tehnologija na proizvodnju i prijenos dokumenata.

Pogledajmo, na primjer, tradicionalne zadatke zapisa *pronalaženje i okupljanje* (one što potpomažu korisnički zadatak definiran u FRBR-u kao *pronadi*). Našu je interpretaciju tih zadataka oblikovala tradicionalna praksa koja pripada odabiru i oblikovanju *pristupnica* za opis. Tradicionalno, naša se pozornost usmjeravala na pristupnice koje predstavljaju pojedinci i grupe koji su u odnosu prema sadržaju dokumenta, naslove povezane sa samim dokumentom ili sadržajem dokumenta i predmete koji su odraženi u sadržaju dokumenta. Dok su te tri široke kategorije pristupnica valjano središte za opis digitalnih dokumenata kao što su valjano središte i za konvencionalne dokumente, svaki od njih posjeduje aspekte koji zaslužuju temeljitiju pozornost. Zbog pomaka prema proizvodnji dokumenata koji sadrže i koji su isprepleteni mnogostrukim oblicima izraza te uključuju pojedince i grupe koji imaju nove uloge, možda je vrijeme da se na drugačiji način pogledaju kriteriji što ih primjenjujemo pri odluci koji će od tih pojedinaca ili grupa biti predstavljen pomoću pristupnica. Isto tako, kako je činjenica da su digitalne tehnologije proizvele virtualno ponovno otkriće samog dokumenta, vjerojatno je došlo vrijeme da se preispitaju naše tradicionalne predodžbe o tome što tvori naslov dokumenta, kao i naši kriteriji za određivanje prvog među različitim stvarnim naslovima. Također trebamo razmotriti potrebu za pristupnicama koje mogu biti izvan triju tradicionalnih kategorija, kao na primjer nazivi *domena* povezani s mrežnom građom.

Na drugoj razini, trebamo iznova procijeniti primjerenost navedenih podataka koji omogućuju korisniku da lakše *odabere* građu koja odgovara njegovim potrebama. Poznata je korisnikova ovisnost o tehnologijama koje se koriste za prijenos i *posluživanje* digitalnih dokumenata, pa su podaci o tehničkim specifikacijama i zahtjevima sustava postali izuzetno važni za potrebe odabira odgovarajuće građe. Olakšan *pristup* dokumentima također poprima novu dimenziju u digitalnom okruženju. Tradicionalno korišteni podaci za identifikaciju izvora iz kojih se dokument može nabaviti ne moraju biti najprikladniji u datim novim poslovnim modelima koji su se pojavili u mrežnom okruženju. Iz aspekta knjižnica, možda je još važnija činjenica da dosadašnja praksa dodavanja signature opisu dokumenta neće na odgovarajući način pružiti korisniku potrebne informacije za pristup dokumentu koji je dio knjižnična virtualnog fonda. U takvoj bi situaciji moglo biti potrebno uspostaviti potpuno novu kategoriju informacija kako bi se ispunili korisnikovi zahtjevi u odnosu na licencne ugovore ili druge dogovore koje knjižnica ima s dobavljačem dokumenata. Premda bi se u konačnoj analizi moglo odlučiti da će se neke ili sve od spomenutih dodatnih informacija pohraniti izvan opisa, ipak je potrebno detaljnije sagledati zahtjeve pristupa i procijeniti posljedice za opis kao takav.

U kontekstu *otkrivanja građe* također trebamo razmotriti načine kako nadići tradicionalne upotrebe opisnih podataka i usmjeriti se podacima koji opisuju zahtjeve za *upravljanje građom*. Naša ovisnost o tehnologijama korištenim pri prijenosu i posluživanju dokumenata ima značajne posljedice na knjižnice i druge ustanove u odnosu na upravljanje tom građom. Kako su migracija i promjena formata postali sve važniji s aspekta usluga kao i zaštite, uočava se sve veća potreba za detaljnim tehničkim podacima koji pripadaju digitalnom dokumentu. Podaci za raspored ili izvršenje zaštite ili druge radnje koje utječu na dokument također postaju sve važniji iz perspektive upravljanja građom. Još jedanput, iako će možda biti odlučeno da se pojedine ili sve spomenute dodatne informacije pohrane izvan opisa, da bi on bio potpuno razumljiv potrebno je analizirati zahtjeve i sučelje između onoga što

definiramo kao opis i kojih drugih zapisa koji sadrže podatke važne za opis dokumenta.

Trajnost

Tradicionalni je knjižnični katalog funkcionirao, u stvari, kao pomagalo za kontrolu inventara. Budući da su i katalog i fond bili pod izravnim nadzorom knjižnice, održavanje veze između opisa sadržanog u katalogu i pripadajućeg dokumenta sadržanog u fondu bilo je prilično jednostavno. Međutim, kako su se knjižnice okrenule prema virtualnim fondovima, uključujući u svoje kataloge opise mrežnih dokumenata koji se nalaze izvan njihova izravna nadzora, održavanje je veze između opisa u katalogu i pripadajućeg dokumenta unutar mreže postalo problematično. Poznata nestalna priroda mrežne digitalne građe rezultirala je činjenicom da odnosi između knjižničkog kataloga i knjižničkog fonda poprimaju novo značenje.

Unutar mrežnog okruženja, izazov koji postavlja održavanje valjanih veza između opisa dokumenta i opisanog dokumenta ima dvije dimenzije. Prvo, postavlja se zahtjev kako bi se osiguralo da referentni mehanizam ili identifikator koji se upotrebljava za povezivanje opisa s opisanim dokumentom ostane valjan tokom vremena. Kako bi se očuvala valjanost te veze, bitno je da je identifikator koji se upotrebljava kao vezni mehanizam *trajan* (tj. da se održava njegova ažurnost ili da ga podržava usluga usmjeravanja koja uvijek može uputiti korisnika na važeću adresu dokumenta). Krajnju odgovornost za trajnost identifikatora ima proizvođač ili onaj tko čuva dokument. Drugi je zahtjev osigurati da opis dokumenta s kojim je povezan ostane valjan. Uzme li se u obzir mogućnost da se različiti atributi oblika digitalnog dokumenta i/ili sadržaj mijenjaju tokom vremena te transparentnost kojom se te promjene mogu dogoditi, problematična je trajna valjanost opisa. Budući da je proizvođač ili onaj koji brine za opis odgovoran za točnost opisa *vis a vis* dokumenta na koji se odnosi, ova druga dimenzija postojanosti postaje značajan problem u preispitivanju naših sadašnjih pristupa opisu dokumenata. U konačnoj analizi, moglo bi biti potrebno iznova osmisliti osnovni odnos između opisa i dokumenta. Za neke vrste mrežne građe mogli bismo u stvari razmotriti ideju potpune integracije zadataka opisa dokumenta i zadataka arhiviranja dokumenta.

Globalni kontekst

Razvijanje efikasnih pomagala za otkrivanje izvora mrežne građe također zahtijeva da se ponovno usredotočimo na činjenicu kako je korisniku važno predočiti kontekst. Kako je raspon građe toliko širok i različit, poznavanje konteksta u kojem je građa proizvedena postaje važan moment za korisnike koji nastoje procijeniti značenje određenog dokumenta za svoje potrebe. Zbog povećane dostupnosti građe u mnogostrukim inačicama i u različitim formatima, veze između srodne građe postaju korisnicima sve važnije. Zbog globalnog dosega digitalnih mreža, pomoćne je aspekte opisa dokumenata kao što su normativne datoteke, klasifikacijske oznake i predmetni tezaursi potrebno sagledati iz drugačijeg kuta, posebno stoga što opise dokumenata s kojima su povezani pretražuju višejezični korisnici i korisnici koji pripadaju različitim kulturama.

U praktičnom smislu, to znači da je potrebno postaviti niz pitanja. Moramo se pitati jesu li vrste informacija koje dajemo na korištenje o izvoru dokumenta – imena autora, nazive nakladnika, sponzora itd. – dovoljne ako se uzmu u obzir rastuće potrebe korisnika kojemu je potreban kontekst kao pomoć pri procjeni relevantnosti mrežne građe za njihove posebne potrebe. Isto tako, trebamo se upitati jesu li informacije koje dajemo o odnosima između jedne jedinice građe i druge dovoljne i jesu li pravila koja upotrebljavamo kako bismo olakšali pristup tim srodnim jedinicama korisna za *naviganje* mrežom. Također se trebamo pitati ima li načina da se normativne datoteke, predmetni tezaursi i klasifikacijski sustavi djelotvornije prilagode zadacima u mrežnom okruženju gdje se ne može pretpostaviti da se korisnik služi jednim jezikom i da dolazi iz jednog kulturnog konteksta.

Sučeljavanje s drugim izvorima opisnih podataka

Na kraju, trebamo razmotriti problem sučeljavanja različitih izvora opisnih podataka u mrežnom okruženju. Rado mislimo da opisi dokumenata koje izrađuju knjižnice funkcioniraju u zatvorenom okruženju. Međutim, činjenica je da je oduvijek postajala određena razina međuzavisnosti između opisnih zadataka koje su obavljali knjižnični katalogi i usporednih zadataka koje su obavljala druga opisna pomagala, posebno ona koja se obično nazivaju pomagala za izradu sažetaka i kazala. Stvarnost ekonomske situacije u kojoj se nalaze knjižnice uvjetuje da katalog *per se* može osigurati samo jednu razinu pristupa knjižničnom fondu. Većinom se taj pristup usredotočuje na dokument kao takav (tj. dokument kao omeđena publikacije, serijska publikacija ili nakladnička cjelina). Tradicionalno smo se oslanjali na proizvođače pomagala za izradu sažetaka i kazala da nam osiguraju analitički pristup sadržaju tih dokumenata (tj. na članke u časopisima, radove u tiskanim zbornicima konferencija itd.).

U mrežnom okruženju, ta analitička pomagala, kao što je rečeno, zauzimaju isti virtualni prostor kao i knjižnični katalog. Stoga postoje mogućnosti da se poboljšaju djelotvornost i korisnost sučelja između knjižničnog kataloga i analitičkih pomagala koji osiguravaju bitnu funkcionalnu dopunu katalogu. Kako bi se iskoristile te mogućnosti, međutim, potrebno je prevrednovati prakse izrade opisa obiju strana kako bi se identificirali načini kojima bi se poboljšalo međusobno sučelje. Ključna bi područja u tom nastojanju bila oblikovanje i upotreba identifikatora (na razini dokumenta kao i na analitičkoj razini) i međusobni odnos pristupnica (posebno onih za imena autora i pojmove koji se upotrebljavaju za identifikaciju predmeta).

Na široj razini, javlja se potreba rješavanja problema vezanih uz sučelja između onoga što smo tradicionalno smatrali opisnim podacima iz knjižnične perspektive i niza podataka vezanih uz dokument koji u mrežnom okruženju postaju sve više važni iz perspektive upravljanja građom i perspektive korištenja građe. Već su prije spomenuta dva takva primjera: podaci o zahtjevima pristupa mrežnoj građi koji su nabavljeni na temelju licence i podaci o upravljanju tehničkim procesima usluživanja i zaštite digitalnih dokumenata. Ti su primjeri poslužili da se osvijetli sve veća važnost povezivanja podataka sa širokim opsegom funkcija u rasponu od upravljanja autorskim pravom do arhiviranja dokumenata koji su u tom širem kontekstu integralno povezani s prilično ograničenim skupom podataka koji smo tradicionalno dovodili u vezu s opisom dokumenata.

Na izvjestan način, ključni se izazov s kojim se moramo suočiti u preispitivanju naših sadašnjih paradigmi za opis dokumenata nalazi u ponovnom definiranju granica samog opisa dokumenta i oblikovanja korisnih mehanizama za sučeljavanje podataka koji se nalaze unutar tih granica sa spremištima podataka koji su vanjski opis a koji podržavaju pristup dokumentu, upravljanje dokumentom i pohranu dokumenta u digitalnom okruženju.

(S engleskog prevela Mirna Willer.)

Napomena

Uz dopuštenje autora i glavnog urednika Maura Guerrinija, članak je preuzet iz: *Le risorse elettroniche : definizione, selezione e catalogazione : atti del convegno internazionale, Roma, 26-28 novembre 2001 / a cura di Mauro Guerrini con la collaborazione di Stefano Gambari e Lucia Sardo = Electronic resources : definition, selection and cataloguing : proceedings of the international conference, Rome, November 26-28, 2001 / edited by Mauro Guerrini with the collaboration of Stefano Gambari and Lucia Sardo. Milano : Editrice Bibliografica, 2002. (Bibliografia e biblioteconomia)*

Članak je dostupan i na adresi: http://w3.uniroma1.it/ssab/er/relazioni/delsey_eng.pdf